

BOLALARDA LOGOPEDIK MASHG‘ULOTLARNING AHAMIYATI VA SAMARADORLIGI

Xojikulova Umidaxon Qodirjon qizi

Andijon viloyati Izboskan tumani 38-maktabda

logoped o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bolalarda uchraydigan nutq buzilishlari, ularning kelib chiqish sabablari hamda logopedik mashg‘ulotlar orqali nutqni rivojlantirish yo‘llari yoritilgan. Shuningdek, logopedik mashg‘ulotlarning bolaning psixologik rivojlanishiga ta’siri, mashg‘ulotlarni tashkil etish shakllari va samaradorligi tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *logopediya, nutq buzilishi, artikulyatsiya, tovush talaffuzi, bolalar nutqi, rivojlanish.*

Kirish

Bugungi kunda bolalar orasida nutq buzilishlari tobora ko‘payib bormoqda. Nutq – bolaning bilish jarayonlari, ijtimoiy munosabatlari va shaxs sifatida shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Nutqidagi kamchiliklar bolaning o‘qish faoliyati, tengdoshlari bilan muloqoti va o‘ziga bo‘lgan ishonchiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli bolalarda nutq buzilishlarini erta aniqlash va logopedik mashg‘ulotlar orqali bartaraf etish dolzarb masala hisoblanadi.

Asosiy qism

Bolalarda nutq buzilishlarining turlari

Bolalarda uchraydigan nutq buzilishlari quyidagilardan iborat:

tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilish (dislaliya);

nutqning kech rivojlanishi;

duduqlanish;

lug‘at boyligining kamligi;

bog‘lanishli nutqning rivojlanmaganligi.

Mazkur muammolar biologik, psixologik hamda ijtimoiy omillar ta’sirida yuzaga kelishi mumkin.

Logopedik mashg‘ulotlarning mazmuni

Logopedik mashg‘ulotlar bolada nutq apparatini rivojlantirish, tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish hamda ravon nutqni shakllantirishga qaratiladi. Mashg‘ulotlar quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

artikulyatsion gimnastika;

nafas mashqlari;

fonematik eshituvni rivojlantirish;

lug‘at boyligini oshirish;

bog‘lanishli nutqni rivojlantirish.

Mashg‘ulotlarni tashkil etish shakllari

Logopedik mashg'ulotlar individual va guruh shaklida olib boriladi. Mashg'ulotlar o'yin tarzida, bolaning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda tashkil etilishi lozim. Mashg'ulot davomiyligi 15–25 daqiqa bo'lib, muntazamlilik asosiy omil hisoblanadi.

Logopedik mashg'ulotlarning psixologik ahamiyati

Logopedik mashg'ulotlar nafaqat nutqni, balki bolaning diqqat, xotira, tafakkur hamda o'ziga bo'lgan ishonchini rivojlantiradi. Nutqi yaxshilangan bola jamoaga tez moslashadi va o'quv jarayonida faollik ko'rsatadi.

Logopedik mashg'ulotlar bolalarda nutq buzilishlarini bartaraf etishda muhim ahamiyatga ega. Erta tashxis va tizimli mashg'ulotlar orqali bolada to'g'ri, ravon nutqni shakllantirish mumkin. Logoped, psixolog va ota-onalar hamkorligi mashg'ulotlarning samaradorligini yanada oshiradi.

Yosh bolalarning o'ziga xos xususiyati shundaki, ularning har biri nutqni rivojlantirish kabi hodisaning qat'iy individual yo'nalishiga ega. Logopedik mashg'ulotlar nafaqat ixtisoslashtirilgan bog'chada, balki har bir bolalar bog'chasida o'tkaziladi.

3-4 yoshli bolalar uchun logopedik mashg'ulotlar ikki shaklda mavjud - individual yoki guruh. Mutaxassis (individual) bilan yakka tartibdagi mashg'ulotlar eng samarali hisoblanadi. O'z navbatida, bir guruh bilan shug'ullanish, chaqaloq o'zini yanada qulay va qulay his qiladi. Bu nutqni rivojlantirish darslari nima? Ular odatda oddiy o'yinlar va mashg'ulotlar shaklida bo'ladi. Bolalar ko'pincha ular bilan qandaydir maqsadga muvofiq ish olib borilayotganini tushunishmaydi. Nutqni terapevt bilan ular o'ynashadi, o'yin-kulgi va zavq olishadi. Bola odatda buzilish har qanday alohida tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilishdan iborat bo'lganda individual nutq terapiyasi darsiga yuboriladi. Maxsus tanlangan o'yinlar va mashqlar yordamida logoped nuqsonni to'g'irlaydi. Agar chaqaloq duduqlansa, til uchun allaqachon aytib o'tilgan mashqlar (shuningdek, boshqalar) nafasni to'g'ri taqsimlash mahoratini o'rgatish bilan birlashtiriladi. Qo'shiqlar kuylash, bola to'g'ri nafas olishga mashq qiladi va duduqlanish o'z-o'zidan yo'qoladi. Asta-sekin, bolalar o'zlarining nafas olishlarini boshqarishni o'rganadilar va bu ko'nikma qanchalik yaxshi o'zlashtirilsa, ular duduqlanishdan bir marta va umuman xalos bo'lish ehtimoli shunchalik yuqori bo'ladi. Guruh nutq terapiyasi mashg'ulotlari (aks holda ular frontal deb nomlanadi) nutqni rivojlantirishda har xil nogiron bolalar o'rtasida o'tkaziladi. Bularga nafaqat talaffuz va eshitish muammolarining buzilishi kiradi. Masalan, go'dak juftlashgan tovushlarni ajrata olmasligi mumkin. Xuddi shu ketmaketlikning boshqa muammolari - nutq grammatikasini buzish, og'zaki so'zlar o'rtasidagi aloqaning yo'qligi. Sinflar uchun guruhlar bir xil yoshdagi, nutqida nuqsoni bo'lgan 6-8 kishi miqdorida tanlanadi. Logopedik rejalar so'z boyligini kengaytirish va fonemik eshitish qobiliyatini yaxshilashning umumiy maqsadini o'z ichiga oladi. Bolalar maqsadga muvofiq ravishda og'zaki nutqqa o'rgatiladi, individual darslarda o'rganilgan ko'nikmalarni amaliy rivojlantirish bilan shug'ullanadilar. Ko'pincha, ko'pchilik bolalar ham guruhda, ham individual ravishda shug'ullanadilar. Nutq terapiyasi mashg'ulotlari, hushtak chalish tovushlarini ("s", "z") talaffuzini o'rgatish, shuningdek hushtak chalishni ("w", "w", "h" va "u") o'rgatish uchun oddiy mashqlar mavjud. Bundan tashqari, "p" va "l" tovushlari bilan bog'liq muammolar tez-tez uchraydi, ammo buni o'zingiz uyda tuzatishingiz mumkin. Jismoniy mashqlar paytida bolani o'zini tutish uchun oldiga oynani qo'yib o'tirish kerak. Uyda

nutq terapiyasi darslari "p" har doim ham "etkazib berolmaydi", bu tovush eng qiyinlardan biri hisoblanadi va odatda mutaxassisning aralashuvini talab qiladi. O‘yin texnologiyalarining logopedik mashg‘ulotlardagi o‘rni

O‘yin - bolaning tabiiy faoliyat turi bo‘lib, u orqali bola atrofdagi olamni biladi, nutqiy tajriba orttiradi va muloqot ko‘nikmalarini shakllantiradi. Logopedik mashg‘ulotlarda o‘yin texnologiyalaridan foydalanish: nutq organlari faoliyatini faollashtiradi; fonematik eshituvni rivojlantiradi; so‘z boyligini kengaytiradi; grammatik tuzilmani mustahkamlaydi; yozma va og‘zaki nutqdagi xatolarni kamaytiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘yinli yondashuv orqali bolalarda logopedik motivatsiya oshadi, nutqiy faollik ortadi, mashg‘ulotlar jarayonida esa stress holati kamayadi.

O‘yin texnologiyalarining turlari va ularni qo‘llash shakllari

Logopedik ishda o‘yinlar quyidagi yo‘nalishlarda qo‘llaniladi: Fonematik o‘yinlar: “Tovushni top”, “Kim ortiqcha?”, “Tovush zanjiri”, “Qaysi tovush yo‘qoldi?” Leksik o‘yinlar: “Nimani eslab qolding?”, “Kerakli so‘zni top”, “Bozor o‘yini”

Grammatik o‘yinlar: “Gapni to‘ldir”, “So‘zlarni tartibga sol”, “Topshiriqdagi sirli so‘z” Artikulyatsion o‘yinlar: “Til gimnastikasi”, “Og‘iz musiqasi”, “Hayvonlar tovushi Yozma nutq o‘yinlari: “So‘zdan gap tuz”, “So‘zni to‘g‘ri yoz”, “Harf o‘rni” O‘yin texnologiyalarini interfaol metodlar bilan uyg‘unlashtirish, masalan, “Aqliy hujum”, “Blits-so‘rov”, “Raqamli kartochkalar bilan ishlash” usullari orqali logopedik ta‘sir kuchaytiriladi.

3. O‘yin texnologiyalarining samaradorligini tahlil qilish

Tajriba-sinov ishlarida o‘yin texnologiyalarini qo‘llagan logopedik mashg‘ulotlar an‘anaviy darslarga nisbatan 40–45% yuqori natija ko‘rsatgan. O‘yinli mashg‘ulotlarda: bolalarda diqqat va eslab qolish ko‘rsatkichlari oshgan; fonematik eshituv aniqligi 30% ga yaxshilangan; yozma xatolar soni esa 25% ga kamaygan.

Shuningdek, o‘yin faoliyati orqali bolalarda emotsional barqarorlik, o‘ziga ishonch va ijodiy fikrlash rivojlanadi. O‘yin asosidagi mashg‘ulotlar nafaqat nutqiy ko‘nikmalarni, balki muloqot madaniyati va ijtimoiy moslashuvni ham yaxshilaydi. O‘yin texnologiyalarining psixologik-pedagogik asoslari

Logopedik mashg‘ulotlarda o‘yin texnologiyalarining qo‘llanilishi psixolingvistik va neyropsixologik asosga ega. Bolaning o‘yin faoliyati orqali nutqni rivojlantirish – bu tabiiy shakldagi ta‘lim jarayonidir. O‘yin jarayonida bola nafaqat o‘zlashtiradi, balki faol fikrlash, tahlil qilish va ifoda etish imkoniyatiga ega bo‘ladi. L.S. Vygotskiy ta‘kidlaganidek, o‘yin “bolaning eng yaqin rivojlanish zonasi”ni ochib beradi, ya‘ni bolaning nutqiy rivojlanish darajasini yuqoriga ko‘taruvchi psixologik vositadir. O‘yinlar bolalarning quyidagi psixik jarayonlarini rivojlantiradi:

Diqqatni jamlash – tovushlarni farqlash, eshituv tahlilini aniq bajarish;

Xotira – so‘z va tovushlarni eslab qolish, ularni takror to‘g‘ri qayta ishlash;

Tafakkur – so‘zlar o‘rtasidagi ma‘no bog‘lanishlarini tushunish;

Idrok – eshitilgan yoki ko‘rilgan belgilarni tez farqlash va aniqlash.

Shu bilan birga, o‘yin texnologiyalarining motivatsion ahamiyati juda yuqori. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘yin shaklidagi logopedik mashg‘ulotlar an‘anaviy mashg‘ulotlarga qaraganda 1,5–2 baravar ko‘proq faol ishtirokni ta‘minlaydi.

"Quvur" mashqlari. Chaqaloqni tishlarini yopishlarini iltimos qiling, lablarini iloji boricha trubka bilan cho'zing. Tilni ko'tarishda pastki labning harakatsiz qolishiga ishonch hosil qiling. Jismoniy mashqlar 3-5 marta takrorlanishi kerak.

"Kubok" mashqlari. Og'zingizni kengroq oching, tilingizni chiqarib oling va uchini va qirralarini ko'tarib, uni chashka shaklida shakllantirishga harakat qiling. Siz ma'lum bir sonni hisoblayotganingizda, bolani tilini shu holatda saqlashga harakat qiling. Shuningdek, mashq 3-5 marta takrorlanadi.

"Rassom" mashqlari. Tabassum qiling, keyin og'zingizni oching. Shundan so'ng, tilning uchi bilan, xuddi cho'tka kabi, osmonni ichkaridan "bo'yab" qo'ying.

"Barabanchi". Tilning uchi bilan tishlarning yuqori qatori orqasida, og'zini ochiq holda tezda urish. Boshqasi - tilning uchini yuqori va pastki tishlar uchun navbatma-navbat olib tashlash. Jismoniy mashqlar hisobidan amalga oshiriladi.

"Biz murabbo yeymiz". Og'zingizni ochib jilmaying. Pastki jag'ning harakatsizligini kuzatib, yuqori labni keng yalang.

Mashqlarni bajarishni tugatgandan so'ng, muammoli tovushlarni o'z ichiga olgan so'zlarni takrorlashga o'ting. Siz ular bilan oldindan kartalarni tayyorlashingiz mumkin. Siz ishlayotgan ovoz dastlab bir necha marta alohida (7 dan 10 gacha), keyin so'zlar bilan takrorlanishi kerak. Tilni burish mosligini to'g'ri so'zlar bilan tanlash juda foydali, ularning talaffuzi kamchiliklarni tuzatishni juda tezlashtiradi. Shu bilan birga, juda g'ayratli bo'lmaslik va printsiptial ravishda bolani doimo faqat to'g'ri tuzilgan so'zlar va iboralarni ishlatishga majbur qilish kerak. Bu keraksiz stressga olib keladi, bu chaqaloqni o'qishdan xalos qilishi mumkin. U bola bo'lib qolsin. Sizga yana bir bor eslatib o'tamiz - 3-4 yoshli bola bilan nutq terapiyasi mashg'ulotlari faqat o'yin shaklida qurilishi kerak! Chaqaloq bilan mashqlar mavjud muammolarga e'tibor qaratmasdan, tushunarsiz bajarilishi kerak. Natijada, agar bola xafa bo'lsa yoki tushkunlikka tushsa, bunday mashg'ulotlar muvaffaqiyat keltirmaydi. Siz chekinish va tajovuzkor reaksiyadan boshqa hech narsaga erisha olmaysiz. Sinflar orasidagi intervallarda, u o'z-o'zidan yo'q bo'lib ketishi mumkin bo'lgan xatolar bilan avvalgidek gaplashishiga imkon bering. Bir vaqtning o'zida ota-onalar chaqaloqning o'zi nutqning to'g'riligini boshqarishga harakat qilayotganini bilib hayron va xursand bo'lishadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda logopedik mashg'ulotlar barchasida innovatsiyalardan foydallansak ham bo'ladi ammo yangilik bolaga ta'sir etmasligi kerak. Bolalarga berilayotgan ma'lumotlarning ko'pincha innavatsion texnologiyalar o'yinlar orqali berilishi bolaning tushunish bilish anglash kabi jarayonlarini rivojlanishi uchun asos bo'lib xizmat qila oladi. Buning uchun biz pedagoglar innavatsion texnologiyalardan foydalanib dars va mashg'ulot jarayonlarimizni amalga oshirishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. K.Mamedov, G.Berdiev, SH.Xoliqova. Maxsus psixologiya ma'ruzalar matni. Toshkent, 2001.
2. Ayupova M. «Korreksion ishlar metodikasi. (ma'ruzalar matni)». T

2005 y.

4. Muborak, D., & Lobar, S. (2022). MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDAGI BOLALARDA NUTQNING KECH RIVOJLANISHI.TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI,2(10), 345-349.

5. M.Y.Ayupova "Logopediya " T.:O'zbekiston faylasuflari million jamiyati " nashriyoti 2007. 4.V.S.Raxmanova "Defektologiya asoslari " T.: "Niso Poligraf "nashriyoti 2014.

6. Mo‘minova L.R., Ayupova M.Y. Logopediya. T., 1993 y.

7. ZIYO.NET